

neutrjene (vrhu vsega so bile še žrtve političnega »lova na čarovnice« in boja svetovnonazorskih taborov za prevlado).

Matičeva knjiga o razmerah v Ljubljani med prvo svetovno vojno predstavlja pomemben kamenček v mozaiku nastajajoče slovenske kulturne zgodovine. Posebej dragoceno je to, da se ne ukvarja zgolj s t.i. kulturno politiko v ožjem smislu (sploh pa: kdaj je bila kakršna koli politika zares kulturna – kulturni so lahko kvečjemu politiki), ki je sicer hvaležen predmet več tehtnih študij iz zadnjega časa (Gabrič, Dolenc, Godeša). Čeprav je mogoče obširnejšo sintezo za problematiko v slovenskem 20. stoletju zaenkrat le slutiti (za 2. polovico 19. stoletja jo najdemo pri Prijatelju, za pomemben del predmarčne dobe pa v Kidričevem *Prešernu*, ki ga »čisti« zgodovinarji žal premalo poznajo), so njeni prvi obrisi že tu. Samo čemerer človek tega ne vidi.

Igor Grdina

**Arnold Suppan, Jugoslawien und Österreich 1918–1938. Bilaterale Außenpolitik im europäischen Umfeld.** Wien-München : Oldenbourg, 1996. 1380 strani. 33 tabel, 45 slik, 9 zvd.

*Na predstavitvi knjige 29. maja 1996 v Ljubljani je njen avtor dr. Arnold Suppan takole prikazal svoje delo:*

»... **Dolgoročno se sosedu ne da izogniti.**« – Ko je vicekancler in zunanji minister Johann Schober, nekdanji predsednik dunajske policije, 5. maja 1930 podal to izjavo o Kraljevini Jugoslaviji za posebno prilogo časopisa *Neue Freie Presse*, je nedvomno zadel zapletenost odnosov med obema sosednjima državama od leta 1918. Medsebojnega obnašanja obeh sosed ni pogojevala le njuna neenakost na nivoju teritorialne razsežnosti, geostrateškega položaja, strukture prebivalstva ter stanja socialnogospodarskega razvoja; bistveno različno je bila njuno zgodovinsko izkustvo in njuna politično-kulturna življenjska pot. Pri tem je treba upoštevati, da so severno od Save in Donave ležeče nove jugoslovanske province kot nekdanji del habsburške monarhije zgodovinsko gledano po mentaliteti bolj povezane z Avstrijo kot z nekdanjimi južno ležečimi osmanskimi provincami. Te razlike med severno in južno ležečimi regijami nove Jugoslavije se nanašajo predvsem na miselne in vedenjske vzorce glede vloge države, družbe in posameznikov, pomena prava in lastnine, politične kulture, vloge cerkve – katolicizma, ortodoksije in islama –, in nenazadnje glede na pomembnost vojske oz. militarizma za družbo.

**Protislovna zunanjepolitična strategija:** Jugoslaviji, Avstriji in njunim narodom in narodnostim se je na osnovi različnih izkušenj pred prvo svetovno vojno in med njo ter tudi po letu 1918 dogajalo, da je prihajalo do različnih ocenjevanj nacionalne in mednarodne varnosti. To velja predvsem za odnose med nemškimi Avstrijci in Srbi kot nekdanjimi sovražniki, kakor tudi za nemške Korošce nasproti kranjskim, štajerskim in koroškim Slovencem zaradi nesoglasij glede meje med 1918 in 1920.

Nasprotno pa so bile miselne povezave med Avstriji in Hrvti kakor tudi bosanskimi Muslimani, ki so bili med leti 1914 in 1918 – kot sicer tudi Slovenci in habsburški Srbi – na isti strani bojne črte, vsekakor bolj pozitivno usmerjene. Na vsak način pa je mirovna pogodba iz Saint-Germaina mnogo bolj ustrezala jugoslovanskim kakor avstrijskim nameram, čeprav je ostalo koroško vprašanje odprto za plebiscit. Poleg tega se je politika statusa quo na osnovi pariških pogodb bistveno bolj pokrivala z načeli jugoslovanske kot avstrijske zunanje politike.

Za zavarovanje svojega mednarodnega položaja je Jugoslavija sklenila pogodbe s Češkoslovaško ter Romunijo – kasnejša »Mala antanta« – ter zavezniško pogodbo s Francijo. Avstrija si je sicer prizadevala priti do povezav z zahodnimi silami kakor tudi s sosednjimi državami, na skrivaj pa je vendarle upala na intenzivnejšo zvezo z Nemčijo. Projekt nemško-avstrijske carinske unije iz leta 1931 je spodletel zaradi ogorčenega odpora Francije in držav Male Antante. Od leta 1932 naprej pa se je začelo nadaljnje razdvajanje Avstrije in Jugoslavije zaradi Mussolinijeve osvajalske politike, ker se je Beograd bal obkolitve, segajoče od Rima preko Dunaja do Budimpešte.

Pod tem zunanjepolitičnim pritiskom si je kralj Aleksander pričel prizadevati za vzpostavitev soglasja z nacionalsocialistično Nemčijo, ki je na drugi strani pričela terorizirati Avstrijo. Beg avstrijskih nacionalsocialistov julija 1934 v Jugoslavijo je kmalu potrdil tesnejše sodelovanje med Berlinom in Beogradom. Končno sta bili Jugoslavija in Nemčija enotni tudi glede zavrnitve morebitne »restavracije« Habsburžanov.

**Boj za mejo:** Mejni konflikt za Spodnjo Koroško ter Spodnjo Štajersko med novembrom 1918 in oktobrom 1920 je prizadel natančno dva ducata koroških in štajerskih sodnih okrajev s skupno 228.000 slovensko govorečih in 218.000 nemško govorečih prebivalcev, med katerimi je bilo zagotovo nekaj desettisoč dvojezičnih. Tudi pri tem sporu za mejo se je zastavilo načelno vprašanje o uporabi principa nacionalne samoodločbe. Slovenska stran je pri tem zagovarjala upoštevanje etničnega izvora in pripadnosti glede maternega jezika, nemško-avstrijska stran pa se je zavzemala za anketiranje prebivalstva z ozirom na njihovo državno-nacionalno zavest.

V politični praksi pa je odločilno vlogo odigrala šele uporaba vojaških sredstev. Slovenske sile so že v začetku novembra 1918 prevzele oblast v Mariboru in določile nadaljnji razvoj Spodnje Štajerske. Na Spodnjem Koroškem pa je rvanje Slovencev potekalo bolj obotavljajoče, tako da se je koroško vodstvo 5. decembra 1918 odločilo za oborožen odpor in si na prelomu leta 1918/1919 priborilo nazaj bistvene dele Spodnje Koroške. Ta oboroženi konflikt je pripeljal do graških mirovnih razgovorov, na katerih so – bolj po naključju kot ne – sodelovali ameriški oficirji, ki so dali predlog za posredovanje. Posledica tega pa je bila slavna Milesova misija v začetku leta 1919 skozi Spodnjo Koroško. Zaključno poročilo te misije, naslovljeno na predsednika Wilsona, je bilo v Parizu končno merodajno za odločitev o plebiscitu na Spodnjem Koroškem. Nasprotno pa težki vojaški spopadi od konca aprila do junija 1919 niso igrali praktično nobene mednarodne vloge, saj je odločitev »Velikih štirih« že padla.

Pri pripravi koroškega plebiscita se je avstrijska stran pokazala kot vztrajnejša ter bolj zagnana. Odločilno za uspeh pa je bilo dejstvo, da je avstrijska propaganda argumentirala protijugoslovansko, ne pa protislovensko. Na področju glasovanja so med kmečkim slovenskim večinskim prebivalstvom uporabili tehtne in prepričljive gospodarske in socialne argumente. Končno slovensko-jugoslovanska propaganda ni mogla zakriti dejstva, da je leto in pol trajajoče obdobje jugoslovanske uprave na Spodnjem Koroškem privedlo do konfiskacij, zajemanja talcev ter občutnih problemov na področju trgovanja. Bistveno je bilo tudi boljše sodelovanje koroških političnih strank. Kakorkoli že, 10. oktobra 1920 je preko 40 % koroških Slovencev glasovalo za to, da ostanejo pri Avstriji ter tako odločilo plebiscit.

**Recipročnost v manjšinski politiki:** Nove narodne manjšine koroških Slovencev, gradiščanskih Hrvatov, donavskih Švabov in Vojvodini in vzhodni Slavoniji, kot tudi spodnještajerskih in kranjskih Nemcev, nastale z ureditvijo mej leta 1919/20, so na osnovi saintgermainske mirovne pogodbe in manjšinske pogodbe aliiranih držav z Jugoslavijo dobile podoben pravni položaj s posebnimi individualnimi pravicami za uporabo manjšinskega jezika pred sodiščem, za ustanavljanje privatnih ustanov (predvsem šol), za javni pouk v manjšinskem jeziku in za dodelitev alikvotnih deležev iz javnega proračuna. Za uveljavljanje manjšin pa je bil bistven predvsem njihov socialno-ekonomski položaj, ki je bil nasploh ugodnejši za Nemce v Sloveniji in Vojvodini, saj je bilo med njimi veliko veleposestnikov, velikih kmetov, razpolagali pa so tudi s širokim slojem meščanstva, kakor pa za koroške Slovence in gradiščanske Hrvate. Seveda je bila pravna praksa od samega začetka dalje v obeh državah precej restriktivna: naprimer v privatnem šolstvu (predvsem na Koroškem in v Sloveniji), pri agrarni reformi, ki je bila uvedena leta 1919 v Jugoslaviji, pri jugoslovanskem volilnem zakonu iz leta 1920 in pri utrakvističnih šolah na Koroškem. Zato je vedno znova prihajalo do pritožb manjšin, ki so v posameznih primerih segle do Društva narodov.

Za slovenski srednji sloj so predstavljali poseben socialni in nacionalni izziv predvsem nemški meščani v Maribora, Celja in Ptuja, poleg tega tudi številni avstrijski dvojni posestniki tostran in onstran avstrijsko-slovenske meje, ki so jim vse pogosteje pripisovali iredentizem in revizionizem. S prevzemom nacionalsocialističnih idej v Spodnji Štajerski, v Ljubljani in Kočevju je prišla ta manjšina v dvojni lojalnostni konflikt – na eni strani napram jugoslovanski državi, na drugi pa napram avstrijski vladni politiki –, kot se je pokazalo pri sprejetju nacističnih beguncev julija 1934. Na drugi strani poseben paradoks bilateralne zgodovine predstavlja dejstvo, da je bilo protiavtstrijsko delovanje nacionalsocialističnih organizacij s slovenskega ozemlja v letih 1933/34 v veliki meri tolerirano.

**Podoba soseda z vidika zgodovinskega in javnega mnenja:** Poleg konkurenčnega odnosa v mednarodni politiki in nerešenih manjšinskih vprašanj je predstavljala podoba posameznega naroda v sosedovih očeh najbolj moteč dejavnik v dvostranskih odnosih. Na obeh straneh je s pomočjo medijev, a tudi preko šolskih knjig in zemljevidov prišlo do izoblikovanja negativnih predstav o tujem. Te so se zelo hitro povzpеле v običajne stereotipe: a) za beograjsko »čaršijo«, srbski vodstveni sloj, je Dunaj pomenil zbirališče vseh notranjepolitičnih sovražnikov beograjskega režima: habsburških legitimistov, kakor tudi komunistov v izgnanstvu, pristašev Radiča in ustašev okrog Paveliča, b) avstrijski časopisi so kritizirali »balkanske metode« beograjske vladne politike in relativno kmalu začeli pisati o pojavih razpada in jugoslovanski enotni državi.

Poseben izziv so predstavljale proslave dneva ljudskega glasovanja na spodnjem Koroškem 10. oktobra 1920. Ta narodni praznik naj bi spodbujal narodno zavest posamezne skupnosti, je pa tako na Koroškem kot tudi v Sloveniji vedno znova sprožil nastajanje novih sovražnih predstav. Leta 1930, ob deseti obletnici, so velikomemški Celovčani v glasilo *Freie Stimmen* pisali o s sovražstvom prežetem početju spolitizirane slovenske duhovščine na Koroškem, o povzročiteljih sporov in o slovenskih »hujskaških listih,« medtem ko je ljubljanski *Slovenec* govoril o »neizproslem sovražniku« na severu in pretil: »... v vsakem primeru, če bi Avstrija bistveno spremenila obliko države ali prenehala obstajati, imamo pravico zahtevati revizijo plebiscita«.

**Dopolnilo v gospodarstvu:** Bilateralna zunanjetrgovinska politika je sicer izhajala iz starega gospodarskega sodelovanja med vzhodno in južno Avstrijo po eni strani in Slovenijo, Hrvaško-Slavonijo,

Vojvodino in Bosno-Hercegovino na drugi strani in je tako temeljila na širokih dopolnitvah obojestranske gospodarske strukture. Stalno upadanje trgovskega obsega med letoma 1924 in 1935 je seveda kazalo na nasprotujoče si vplive konkretne gospodarske politike. Jugoslavija se je poskušala – v smislu beograjske strategije pred 1914 – osvoboditi nekdanje gospodarske in finančne odvisnosti od Dunaja in je za zaščito svoje industrije uvajala vse višje carine. Avstrija je sicer v interesu svoje izvozne industrije poskušala svoje trgovske meje držati po možnosti čim bolj odprte, je pa začela z izgradnjo avtarktičnega kmetijstva.

Za trgovske odnose so bili prav tako moteči rubeži posesti in družbenega premoženja, prisilne uprave in likvidacije veleposestev in podjetij. Šele z obiskom zveznega kanclerja Seipla pri ministrskem predsedniku Pašihu februarja 1923 se je ta precej nerazveseljav razvoj končal s sklenitvijo ustreznega sporazuma.

Pri pogajanjih za trgovinsko pogodbo 1925 je bilo potrebno najti kompromis med jugoslovanskimi carinami za industrijske in avstrijskimi za kmetijske panoge. Avstrijski pogajalski vodja, sekcijski šef Schüller, ni pustil do veljave drugih (negospodarskih) vplivov, kot na primer s področja manjšinske politike: *»Za avstrijsko industrijo predstavlja Jugoslavija danes najvažnejše tržišče. Če bi sedanja jugoslovanska vlada nadaljevala s svojo zlovoljnostjo, bi to skrivalo v sebi nevarnost, da bi beograjska vlada enostavno uvedla višje tarife. Zaradi tega moramo vsako poslabšanje naših odnosov z Jugoslavijo, izhajajoče bodisi iz formalnih odnosov ali iz javnega mnenja, sami materialno plačati.«*

Avstrijska uvozna odvisnost na živilskem sektorju je bila ravno tako očitna kakor jugoslovanska odvisnost izvoza na področju žitnega gospodarstva in živinoreje. Jugoslovansko ministrstvo za trgovino in industrijo je novembra 1934 po pravici opozorilo na pogost paradoks v mednarodnih gospodarskih odnosih: *»da se ekonomsko najbolje ujemajo tiste dežele, ki so drugače politično precej sprte in da so gospodarski odnosi precej slabše izraženi ravno med državami, ki so si politično blizu.«*

**Nasprotja v vojaški politiki:** Vojaška politika obeh držav se je razvijala popolnoma različno. Predvsem je bila to posledica prve svetovne vojne, ob koncu katere je bila avstrijsko-madžarska vojska v popolnem razpadu, srbska vojska pa je bila v zvezi s silami Antante kljub težkim izgubam zmagovalac. Saintgermanska mirovna pogodba je predpisala avstrijsko poklicno armado z maksimalno 1500 častnikov in 30.000 vojaki, medtem ko je srbska armada, preoblikovana v jugoslovansko vojsko vojaških obveznikov, štela 6000 častnikov in 150.000 vojakov ter imela ob tem še majhno vojaško mornarico. To je pomenilo, da je jugoslovanska vojska, ki so jo vodili pretežno srbski oficirji, tako predstavljala najmočnejši notranjepolitični faktor in je bila tudi v mednarodni politiki ocenjena kot najbolj udarna moč celotne južne Evrope.

Namesto da bi se leta 1935 ukvarjali s posledicami ponovnega uvajanja splošne vojaške obveznosti v Nemčiji, so zunanji ministri Male Antante z veliko pozornostjo spremljali pro-habsburško odločitev Schuschniggove vlade in leta 1935 na Bledu sklenili, da bodo v primeru restavracije Habsburžanov v Avstriji dali svojim generalnim poveljstvom odredbo *»mobiliser pour passer les frontières de l'Autriche«*. Seveda pa se je jugoslovanska stran zavedala, da bi ta dogovor veljal le, če bi se Nemčija in Italija vedli nevtralnno. Medtem ko je prihod nemške armade v demilitarizirano Porenje povzročil v Beogradu manj razburjenja kot v Pragi ali Bukarešti, so poslaniki Male Antante še enkrat nastopili s skupnim protestom na dunajskem Ballhausplatzu, ko je 1. aprila 1936 vojaško slej ko prej zapostavljena zvezna država Avstrija uvedla splošno vojaško obveznost, ker so se bali negativnih posledic, če bi ji sledili Madžarska in Bolgarija. Avstrijski šef generalštaba je kot nasprotno potezo zasnoval obrambni načrt v slučaju skupnega napada Češkoslovaške in Jugoslavije, ki ga seveda že od julijskega dogovora dalje lahko označimo kot obsoletnega.

**»Restavracija« ali priključitev:** Jugoslavija je že novembra leta 1920 z Italijo sklenila pogodbo proti obnovi Habsburžanov v Avstriji, nadaljnji zavarovalni ukrepi pa so sledili s pogodbami in vojaškimi dogovori držav Male Antante. Za tem se je skrivala nepomirljiva skrb beograjskih vodilnih krogov, da bi obnova Habsburžanov na Dunaju katoliške Hrvate in Slovence lahko spodbudila k spremembi države napram jugoslovanski državi. Beograd je tudi *»priključitev«* (*»Anschluß«*) dolgo časa pojmoval kot nevarnost za svoje življenske interese, prav tako pa tudi Ljubljana.

Ko so tajni poskusi poravnave z Mussolinijem spodleteli, se je kralj Aleksander pričel razgledovati za zunanjepolitičnimi alternativami, še posebej ko je parafriranje pakta štirih velikih sil dalo slutiti ponovno razvnetje revizijske diskusije. Zato je kralj konec maja 1933 razglasil: *»Raje imamo na meji veliko, močno in dobro organizirano državo kakor majhno Avstrijo z njenimi številnimi različnimi vplivi, ki so skoraj vedno usmerjeni proti obstoju in konsolidiranju Jugoslavije.«*

Aleksander je verjel, da mu bo s približanjem Nemčiji uspelo odstraniti takó nevarnost strateškega obkrožanja s strani Italije kot možnost restavracije Habsburžanov ter izključiti avstrijske carinske meje za gospodarsko nujno potreben izvoz jugoslovanske pšenice in živil v Nemčijo. Seveda pa je jugoslovanski kralj pri tem precenil potencialna konfliktna področja med nacistično Nemčijo in fašistično Italijo, ignoriral pa je tudi Hitlerjeve zahteve po reviziji z etničnim predznakom (kar je ogrozilo slovensko mejo pri Mariboru in Apačah), obenem pa podcenil nevarnost odvisnosti od nacističnega dopolnilnega gospodarstva.

Tako februarjska vstaja avstrijskih socialdemokratov kakor tudi julijski puč avstrijskih nacional-socialistov sta Jugoslavijo utrdila v njeni držbi v prid priključitvi, ker se je bala premika notranjepolitičnega ravnovesja v korist monarhistov. Sicer je slovenski notranji minister Korošec konec maja 1936 svaril pred vseobsegajočo nemško ekspanzijo, ki se ne bi ustavila na Karavankah, temveč bi si hotela izsiliti koridor do Jadrana, toda jugoslovanski generalni štab se je po julijskem sporazumu izrekel proti razširitvi vojaških obveznosti s Francijo in Malo Antanto, kajti zdaj Avstrija kot predmet italijanske teritorialne ekspanzije ni bila več na razpolago. Januarja 1938 je jugoslovanski ministrski predsednik Stojadinović dal svoje soglasje k priključitvi: »Jugoslavija ... pojmuje avstrijsko vprašanje kot povsem notranjo zadevo nemškega naroda.« Vsekakor je Hitler obljubil, da Nemčija ne bo imela teritorialnih interesov niti na Jadranu niti na Balkanu in bo s tem spoštovala nedotakljivost jugoslovanskih meja. Verjela mu niso niti srbska in hrvaška opozicija, niti slovenski intelektualci kot tudi ne KP Jugoslavije – in niso se ušteli.

**Leopoldina-Symposion : Die Elite der Nation im Dritten Reich. Das Verhältnis von Akademien und ihrem wissenschaftlichen Umfeld zum Nationalsozialismus.** Leipzig : Barth, 1995. 288 strani. (Acta historica Leopoldina ; 22)

Najstarejša nemška znanstvena družba, Nemška akademija naravoslovcev Leopoldina (Deutsche Akademie der Naturforscher Leopoldina), Halle (Saale), je od 9. do 11. junija 1994 priredila v mestu svoje ustanovitve, Schweinfurtu, simpozij z gornjim naslovom. Ta akademija je bila ustanovljena leta 1652 in jo je cesar Leopold I. povzdignil v *Sacri Romani Imperii Academia Caesareo-Leopoldina Naturae Curiosorum*. V prvih dveh stoletjih se je selila po raznih mestih, dokler ni 1878 našla svojega stalnega domovanja v univerzitetnem mestu Halle.

Nemško zgodovinopisje je seveda bolj ali manj izčrpno obdelalo različne vidike nacionalnega socializma in njegove vplive na nemško družbo. Šele v zadnjem času se je začelo ukvarjati z vplivom nacionalno-socialističnega režima na nemške univerze in njihove profesorje. Izostale pa so ustrezne raziskave znanstvenih akademij. Zato je sekcija za zgodovino naravoslovja in medicine akademije Leopoldina pripravila omenjeni simpozij.

Elitarno razumevanje – izraženo v naslovu publikacije – nemških univerzitetnih profesorjev, med katerimi so znanstvene akademije pretežno izbirale svoje člane in zato skoraj vse kar velja za univerze, velja tudi za akademije, ima svoje korenine še v nemškem cesarstvu. Tedaj je zlasti naravoslovje pridobilo samozavest, da je zastopnik skupnosti, promotor splošnega napredka in da lahko v nacionalnem interesu goji znanost. Prepričanje, da so visokošolski profesorji nacionalna elita, ker so tudi izhajali večinoma iz višjih socialnih plasti, se je ohranilo tudi po letu 1918. Propad cesarstva so ti občutili kot šok. Večina profesorjev se z Weimarsko republiko ni sprijaznila in so si od nacionalnosocialistične države obetali znanstveno pospeševalne impulze, seveda v njihovem smislu.

K omajani samozavesti akademij je gotovo v nemajhnem obsegu pripomoglo dejstvo, da sta obe od leta 1919 ločeni mednarodni združenji, akademij za naravoslovje Conseil International de Recherches (CIR) in za duhovne vede Union Académique Internationale (UAI), v katerih so imele antantne države prevladujoč vpliv, s svojimi statuti onemogočile članstvo akademij iz držav, ki so bile poražene v 1. svetovni vojni. Nemški akademski »kartel« pa je s svojega stališča nasprotovala obema mednarodnima združenjema iz dveh razlogov, znanstvenega in političnega. Znanstveni razlog je bil v tem, da je zagovarjal osnovni postulat enotnosti naravoslovnih in duhovnih ved, čemur sta seveda že s svojo ustanovitvijo nasprotovali obe mednarodni združenji, večina nemških akademij pa ga je ohranjala. Politični razlog pa je bil v tem, da nemške akademije niso sprejemale sokrivde za prvo svetovno vojno.

Tako lahko vsaj rahlo naklonjenost do nacionalnega socializma, če ne kaj več, ugotavljamo že pred prevzemom državne oblasti leta 1933. Šele vistosmerjanje univerz in drugih visokih šol ter odpuščanje neželenih, zlasti nerijskih učiteljev, je spremenilo stanje in je privedlo do prilagojenih preživetvenih strategij ter do zmanjšanja znanstvene ravni.

S tem ozadjem so na simpoziju analizirali posamezne akademije in sicer: Akademijo naravoslovcev Leopoldino iz Halle, Prusko Akademijo znanosti v Berlinu, Bavarsko akademijo znanosti v Münchnu, Heidelberško akademijo znanosti v istem mestu in Akademijo znanosti na Dunaju (ki je od 1938 do 1945 tudi spadala v Reich) ter akademiji podobno ustanovo, Družbo cesarja Viljema (Kaiser-Wilhelms-Gesellschaft) – sedanjo družbo Maxa Plancka (Max-Planck-Gesellschaft). Vse te še zdaj obstajajo. Poleg tega sta objavljena sestavka o združenju nemških akademij (»kartelu«) od 1893 do 1940 in o Akademiji občekoristnih znanosti v Erfurtu. Teh ustanov ni več. Objavljen je tudi neke vrste portret znamenitega fiziologa Emila Abderhaldena kot znanstvenika in predsednika akademije Leopoldine ter njegovo spoprijemanje z nacionalnim socializmom. Objavljenih je še nekaj ozko tematskih sestavkov. Upodabljaajoči